

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXVIII, СВ. 2

ISSN 0350-185X
UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXVIII, No. 2

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović,
Dr Sreto Tanasić, Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov,
Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE
2022

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXVIII, св. 2

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Слободан Реметић, др Јелица Симојановић,
др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Виктор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2022

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

Секретар Уређивачког одбора

др Владан Јовановић

Рецензенти

др Милан Ајдановић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Миливој Алановић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Исидора Бјелаковић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Wayles Browne (Cornell University, USA), др Вера Васић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Јасна Влајић-Поповић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Дојчил Војводић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Ана Вујовић (Учитељски факултет, Београд), др Sanja Vulić (Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu), др Наташа Вуловић-Емонс (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Јасмина Грковић-Мејџор (САНУ, Београд), др Дара Дамљановић (Филозофски факултет, Београд), др Милорад Дешић (Филолошки факултет, Београд), др Наташа Драгин (Филозофски факултет, Нови Сад), др Рајна Драгићевић (Филолошки факултет, Београд), др Сања Ђуровић (Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац), др Душанка Звекић-Душановић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Andrea Zorka Kinda-Berlaković (Institut für Slawistik, Wien), др Ксенија Кончаревић (Филолошки факултет, Београд), др Часлав Копривица (Факултет политичких наука, Београд), др Веселинка Лаброска (Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопље), др Ивана Лазић-Коњик (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Александар Лома (САНУ, Београд), др Весна Ломпар (Филолошки факултет, Београд), др Александар Лукашанец (НАН, Минск), др Биљана Марић (Филолошки факултет, Београд), др Марјан Марковић (МАНУ, Скопље), др Александар Милановић (Филолошки факултет, Београд), др Софија Милорадовић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Биљана Мишић-Илић (Филозофски факултет, Ниш), др Радивоје Младеновић (Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац), др Ђорђе Оташевић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Ваца Павковић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Слободан Павловић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Наталија Панић Церовски (Филолошки факултет, Београд), др Људмила Поповић (Филолошки факултет, Београд), др Слободан Реметић (АНУРС, Бања Лука), др Стана Ристић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Владислава Ружић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Биљана Сикимић (Балканолошки институт САНУ, Београд), др Далибор Соколовић (Филолошки факултет, Београд), др Jan Sokółowski (Uniwersytet Wrocławski), др Вања Станишић (Филолошки факултет, Београд), др Рада Стијовић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Јелица Стојановић (Филозофски факултет, Никшић), др Срето Танасић (АНУРС, Бања Лука), др Станислава Тофоска (Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопље), др Анатолиј Аркадьевич Турилов (Институт славяноведения, Москва), др Ирена Цветковић-Теофиловић (Филозофски факултет, Ниш), др Јован Чудомировић (Филолошки факултет, Београд), др Гордана Штрбац (Филозофски факултет, Нови Сад)

Израду и штампање финансирао је

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.
Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 22. 11. 2022.

Издају

Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35, Београд
Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, Београд

Коректура

мр Дивна Продановић, др Милена Јакић Шимшић, др Јелена Јанковић, др Јована Јовановић,
др Наташа Миланов, др Ана Миленковић, др Вања Миљковић, др Слободан Новокмет,
др Сандра Савић, др Милица Стојановић, др Бојана Тодић-Санковић, др Драгана Цвијовић

Коректура шексцова на руском
Стефан Милошевић

Коректура шексцова на енглеском
др Татјана Ружин Ивановић

Припрема за штампу
Давор Палчић (palcic@eunet.rs)

Штампа
Планета принт
Виноградски венац 9, Београд

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01 од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Миро Вуксановић: Научник Предраг Пипер	17
Људмила Поповић и Ксенија Кончаревић: Биографија академика Предрага Пипера	21
Ана Голубовић: Библиографија академика Предрага Пипера	25

Студије и расправе

Митра М. Релјић: Етика научника и професора Предрага Пипера	69
Митра М. Релич: Этика ученого и профессора Предрага Пипера	82
Mitra M. Reljić: The Ethics of the Scholar and Professor Predrag Piper	83
Ксенија Ј. Кончаревић: Историјат српске лингвистичке русистике у опусу академика Предрага Пипера	85
Ксения Е. Кончаревич: История сербской лингвистической русистики в трудах академика Предрага Пипера	99
Ksenija J. Končarević: History of Serbian Linguistic Russian Studies in the Opus of Academician Predrag Piper	100
Здравко М. Бабић: О типолошким истраживањима српског и других словенских језика академика Предрага Пипера	101
Здравко М. Бабић: О типологических исследованиях сербского и других славянских языков академика Предрага Пипера	113
Zdravko M. Babić: On Typological Investigations of Serbian and Other Slavic Languages by Academician Predrag Piper	113
Александар М. Милановић: Предраг Пипер као тумач славеносрпске епохе	115
Александар М. Миланович: Предраг Пипер как толкователь славяносербской эпохи	129
Aleksandar M. Milanović: Predrag Piper as an Interpreter of the Slavonic Serbian Age	130
Рајна М. Драгићевић, Милош В. Утвић: Лексиколошки допринос граматици границе Предрага Пипера	131
Райна М. Драгичевич, Милош В. Утвич: Лексикологический вклад в грамматику границы Предраг Пипера	145
Rajna M. Dragičević, Miloš V. Utvić: Lexicological Contribution to the Grammar of the Border of Predrag Piper	146

Јасмина М. Грковић-Мејџор: О пореклу оптативне употребе глаголског придева на <i>-л</i>	147
Јасмина М. Гркович-Мейджор: О происхождении оптативного употребления причастия на <i>-л</i>	157
Jasmina M. Grković-Major: On the Origin of the Optative Use of the Verbal Adjective in <i>-l</i>	158
Марјан Д. Марковиќ, Зузана В. Тополињска: Формална и семантичка деривација на прасловенскиот корен <i>*met-(*mot-/*mōt-)</i> во македонскиот и полскиот јазик	159
Марјан Д. Марковић и Зузана В. Тополињска: Формална и семантичка деривација у прасловенском корену <i>*met-(*mot-/*mōt-)</i> у македонском и полском језику	172
Marjan D. Markovikj, Zuzana V. Topolinjska: Formal and Semantic Derivation of the Proto-Slavic Verbal Root <i>*met-(*mot-/*mōt-)</i> in the Macedonian and Polish Languages	173
Виктор Д. Савић: О проблему формирања ћириличкога писма. Неколика прилога	175
Виктор Д. Савич: О проблеме формирования кириллицы. Несколько заметок ..	203
Viktor D. Savić: On the Issue of the Formation of the Cyrillic Alphabet: Some Observations	204
Александар Б. Лома: Из старосрпске металуршке терминологије: <i>близница</i>	207
Александар Б. Лома: Из древнесербской металлургической терминологии: <i>близница</i>	219
Aleksandar B. Loma: On Old Serbian Metallurgical Terms: <i>bliznica</i>	220
Слободан Ј. Павловић: Допунска псеудокоординација у старосрпском језику	221
Слободан Ј. Павлович: Дополнительное псевдосочинение в древнесербском языке	238
Slobodan J. Pavlović: Complement Pseudo-Coordination in Old Serbian	239
Марта Ж. Бјелетић: Црквенословенски творбени елементи у српским народним говорима (суфикс <i>-ије</i>)	241
Марта Ж. Белетич: Церковнославянские словообразовательные элементы в сербских народных говорах (суфикс <i>-ије</i>)	252
Marta Ž. Bjeletić: Church Slavonic Word-Formation Elements in Serbian Vernaculars (the Suffix <i>-ije</i>)	253
Снежана М. Петровић: Две ране турске позајмљенице у словенским језицима – <i>јарак</i> и <i>јаруга</i>	255
Снежана М. Петровић: Два ранних тюркских заимствований в славянских языках – <i>јарак</i> и <i>јаруга</i>	268
Snežana M. Petrović: Two Early Turkic Loanwords in the Slavic Languages – <i>jarak</i> and <i>jaruga</i>	268

Јелена М. Стошић: Дистрибуција просторних заменичких прилога у старој српској писмености	269
Елена М. Стошич: Распространение пространственных местоимений в сербской письменности	285
Jelena M. Stošić: Distribution of Spatial Demonstratives in Serbian Literacy	286
Исидора Г. Бјелаковић: Језик рачунског дневника храма светих апостола Петра и Павла у Араду (1728–1752) – фонолошке особине	287
Исидора Г. Бјелакович: Язык дневника учета храма святых апостолов Петра и Павла в Араде (1728–1752 гг.) – фонологические характеристики	300
Isidora G. Bjelaković: The Language of the Accounting Ledger Journal of the Church of the Holy Apostles Peter and Paul in Arad (1728–1752) – Phonological Features	301
Најда И. Иванова: Из историје српске филологије 19. века. <i>Славенска грамаџика сад њрви ред на српском језику изјасњена</i> (1827) Димитрија Тирола	303
Најда И. Иванова: Из истории сербской филологии XIX века. <i>Славенска грамаџика сад њрви ред на српском језику изјасњена</i> (1827) Димитрија Тирола	315
Najda I. Ivanova: On the History of the Nineteenth-Century Serbian Philology. <i>Славенска грамаџика сад њрви ред на српском језику изјасњена</i> (1827) by Dimitrije Tirol	315

Слободан Н. Реметић, Радојка Б. Цицмил-Реметић: О употреби предлога <i>за</i> у говору источнобосанских Ера	317
Слободан Н. Реметић и Радојка Б. Цицмил-Реметић: К вопросу об употреблении предлога <i>за</i> в говоре восточнобоснийских Эров	328
Slobodan N. Remetić, Radojka B. Cicmil-Remetić: On the Use of Preposition <i>za</i> in the Vernacular of Eras from Eastern Bosnia	329
Софија Р. Милорадовић: Граматикализација и полифункционалност предлога <i>за</i> у призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима	331
Софија Р. Милорадович: Грамматализованость и полифункциональность предлога <i>за</i> в призренско-тимокском и косово-ресавском диалектах	352
Sofija R. Miloradović: Grammaticalization and Polyfunctionality of the Preposition <i>ZA</i> in Prizren-Timok and Kosovo-Resava Vernaculars	353
Веселинка Т. Лаброска, Станислав Р. Станковић: Негацијата во вратничкиот и во скопскоцрногорскиот говор – споредба со горноморавскиот говор	355
Веселинка Т. Лаброска, Станислав Р. Станковић: Негација у вратничком и скопскоцрногорском говору – у поређењу с горњоморавским говором	366
Veselinka T. Labroska, Stanislav R. Stanković: Negation in the Dialects of Vratnica and Skopska Crna Gora – a Comparison with the Dialect of Gornja Morava	367

Радивоје М. Младеновић: Реченице са временском клаузом у говору Призренског Подгора	369
Радивоје М. Младеновић: Предложения с временной клаузой в говоре Призренского Подгора	381
Radivoje M. Mladenović: Sentences which Contain Temporal Clauses in the Vernacular of the Prizren Podgor	382
Motoki Y. Nomachi: On a Particular Usage of the Locative and Accusative Cases in Burgenland Croatian	383
Мотоки Ј. Номачи: О употреби локатива и акузатива без предлога у језику градишћанских Хрвата	407
Мотоки Ј. Номачи: Об употреблении предложных и винительных падежей без предлогов в языке Хорватов в Градишке	408

Борис Ју. Норман: Именной субъект при глагольном сказуемом в 1-м лице множественного числа (<i>Одни бабы живем</i>)	409
Борис Ј. Норман: Именски субјекат при глаголском предикату у првом лицу множине (<i>Одни бабы живем</i>)	420
Boris Ju. Norman: Nominal Subject with a Verb Predicate in the 1 st Person Plural (Russian <i>Odni baby zhivem</i>)	421
Victor A. Friedman: <i>Neka</i> : How Macedonian Differs from Both Bulgarian and the Former Serbo-Croatian	423
Виктор А. Фридман: <i>Нека</i> : како се македонски језик разликује и од бугарског, и од некадашњег српскохрватског	427
Виктор А. Фридман: <i>Нека</i> : чем македонский язык отличается от болгарского и от бывшего сербохорватского	428
Твртко Т. Прћић: И скраћенице и речи: акроними у српском језику	429
Твртко Т. Прћич: И аббревиатуры, и слова: акронимы в сербском языке	465
Tvrtko T. Prčić: Abbreviations and Words at the Same Time: Acronyms in Serbian	466
Срето З. Танасић: Дијалoшкa цитација као вид туђег говора	467
Срето З. Танасич: Диалогическая цитатность как вид чужой речи	481
Sreto Z. Tanasić: Dialogic Citation as an Aspect of Other People's Speech	481
Мирослав Б. Николић: Лексема <i>пар</i> као квантификатор у српском језику	483
Мирослав Б. Николич: Лексема <i>ПАР</i> как квантификатор в сербском языке	495
Miroslav B. Nikolić: Lexeme <i>PAR</i> as a Quantifier in the Serbian Language	496

Душка Б. Кликовац: О речничкој обради заменичких речи (на примеру показних заменица <i>оволики, њолики</i> и <i>онолики</i>) . . .	497
Душка Б. Кликовац: Об отражении в словаре местоименных слов (на примере указательных местоимений <i>оволики, толики, онолики</i>)	515
Duška B. Klikovac: On the Lexicographic Treatment of Pronominal Words (Exemplified by Serbian Demonstrative Pronouns <i>ovoliki, toliki</i> and <i>onoliki</i>)	516
Станислава-Саша Тофоска: Префиксните зборообразувачки модели на глаголите на движење во македонскиот јазик	517
Станислава-Саша Тофоска: Префиксални творбени модели основних глагола кретања у македонском језику	529
Stanislava-Stasha Tofoska: Derivational Models with Prefixes in Macedonian Verbs of Motion	529
Људмила В. Поповић: Доминантне и рецесивне варијанте језика у светлу Европске повеље о регионалним или мањинским језицима	531
Људмила В. Поповић: Доминантны и рецесивны варианты языка в свете европейской хартии о региональных языках или языках меньшинств	554
Ljudmila V. Popović: Dominant and Recessive Variants of Language in the Light of the European Charter for Regional or Minority Languages	555
Владислава Ж. Ружић: О финалним реченицама у српском језику	557
Владислава Ж. Ружић: О придаточных предложениях цели в сербском языке	574
Vladislava Ž. Ružić: About Intentional Sentences in the Serbian Language	575
Ивана Н. Антонић: Један вид кондензовања временске клаузе у српском језику	577
Ивана Н. Антонић: Один тип конденсации временной придаточной в сербском языке	593
Ivana N. Antonić: One Type of Condensation of the Temporal Clause in the Serbian Language	595
Миливој Б. Алановић: Аналитички каузативи: структурна и значењска обележја предикатског израза	597
Миливој Б. Алановић: Аналитические каузативы: структурные и семантические характеристики предикативного выражения	624
Milivoj B. Alanović: Analytical Causatives: Structural and Semantic Characteristics of the Predicate Construction	624

Снежана У. Гудурић: Мали прилог контрастивној синтакси просте реченице индоевропских језика. Основне реченичне структуре у српском и француском језику	625
Снежана У. Гудурић: К вопросу о сравнительном синтаксисе простого предложения в индоевропейских языках. Основные синтаксические конструкции в сербском и французском языках	644
Snežana U. Gudurić: Petite contribution à la syntaxe contrastive de la phrase simple en langues indoeuropéennes. Les structures syntaxiques fondamentales en serbe et en français	645
Билјана Ж. Марич: Маркери унутрашњег говора у руском и српском језику	647
Билјана Ж. Марич: Маркеры внутренней речи в русском и сербском языках	658
Biljana Ž. Marić: Inner Speech Markers in Russian and Serbian	658
Драгана М. Керкез: О везнику <i>a</i> у савременом руском језику у поређењу са српским	659
Драгана М. Керкез: О союзе <i>a</i> в современном русском языке в сравнении с сербским	673
Dragana M. Kerkez: Russian Conjunction <i>a</i> in Comparison with Serbian	674
Стана С. Ристић: Концепт домовина/отаџбина у контексту асоцијативне граматике	675
Стана С. Ристић: Концепт родина/отечество в контексте ассоциативной грамматики	694
Stana S. Ristić: The Concept of HOMELAND/FATHERLAND in the Context of Associative Grammar	695
Неђо Г. Јошић: Поглед на српску ауторску лексикографију	697
Неђо Г. Јошић: Взгляд на сербскую авторскую лексикографию	709
Neđo G. Jošić: A View of Serbian Authored Lexicography	710
Марија Ј. Стефановић: Ка опису концепта <i>вредносӣ</i> у српском језику	711
Марија Ј. Стефановић: К описанию концепта <i>ценность</i> в сербском языке	729
Marija J. Stefanović: Towards the Description of the Concept of <i>Value</i> in the Serbian Language	730
Владан З. Јовановић: Именица <i>в(и)јенац</i> у изразима с хришћанском компонентом значења у српском језику (из угла српског лексикографског описа)	731
Владан З. Јовановић: Существительное <i>в(и)јенец</i> в выражениях с христианским компонентом значения в сербском языке (с точки зрения сербского лексикографического описания)	745
Vladan Z. Jovanović: Noun <i>в(и)јенац</i> in Phrases with Christian Meaning Component in the Serbian Language (from the Viewpoint of Lexicographic Description)	746

Марина М. Николић: Лексика са семантичком компонентом простора и времена у српском јавном дискурсу током пандемије ковида	747
Марина М. Николич: Лексика со значением времени и пространства в сербском публичном дискурсе во время пандемии ковида	768
Marina M. Nikolić: Spatial and Temporal Vocabulary in Serbian Public Discourse During the COVID Pandemic	769

Хроника

Излагања на представљању књиге: Предраг Пипер, Иван Клајн, Рајна Драгићевић, <i>Нормативна граматика</i> , четврто издање, Нови Сад: Матица српска, 2022, Матица српска, 25. V 2022.	
Градуелност нормативних решења (Јасмина Грковић-Мејџор)	771
Другачија граматичка решења у <i>Нормативној граматици</i> (Весна Ломпар)	776
Четврто издање <i>Нормативне граматице</i> (Рајна Драгићевић)	780

Прикази и критика

Olga Kielak. <i>Zwierzęta domowe w języku i kulturze. Studium etnolingwistyczne</i> . Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2020, 316 str. (Ана Самарџић)	785
Дорота Пазио-Влазловская. <i>Церковь в кругу ценностей: семья, традиция, патриотизм (по материалам интернет-портала «Российской газеты»)</i> . Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, 2021, 246 стр. (Ивана Лазић Коњик)	795
<i>Словарь русского языка коронавирусной эпохи</i> . М. Н. Приемышева (отв. ред.), Ю.С. Ридецкая / Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований РАН, 2021. – 550 с. <i>Русский язык коронавирусной эпохи</i> . Коллективная монография / Ин-т лингв. исслед. РАН; М. Н. Приемышева (отв. ред.), Ю. С. Ридецкая. — СПб.: Ин-т лингв. исслед. РАН, 2021. – 610 с. (Драгана Керкез)	802
Миљивој Алановић. <i>Зайиси из српске синтаксе: узајамне везе форме и значења</i> . Нови Сад: Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет, 2020, стр. 350. (Наташа Киш)	813

- Милош Ковачевић. *Српски стилстичари*. Београд: Српска књижевна задруга, Едиција „Књижевна мисао“, 2021, 332 стр. (Милка Николић) 820
- Светлана Слијепчевић Бјеливук. *Рекламно-пропагандни жанр у српском политичком дискурсу*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2021, 248 стр. (Марина М. Николић) 834

Регистри

- Регистар кључних речи LXXVIII књиге
Јужнословенског филолога, св. 2 839
- Регистар имена LXXVIII књиге
Јужнословенског филолога, св. 2 843

Ову књигу „Јужнословенског филолога“ посвећују почившем академику Предрагу Пићеру његови пријатељи, колеге и ученици са захвалношћу и поштовањем.

Gregory T. King

ISSN 0350-185X, – Књ. 78, св. 2 (2022), стр. 255–268

УДК 811.163.41'373.45

COBISS.SR-ID 85350409

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2202255P>

Примљено: 5. августа 2022.

Прихваћено: 9. септембра 2022.

Оригинални научни рад

Снежана М. Петровић*

Институт за српски језик САНУ

Београд

ДВЕ РАНЕ ТУРСКЕ ПОЗАЈМЉЕНИЦЕ У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА – *ЈАРАК* И *ЈАРУГА***

У раду се даје преглед различитих етимологија речи *јарак* и *јаруга* у лексикографским приручницима и научним чланцима. Домаћи материјал се затим пореди са одговарајућим речима и њиховим тумачењима у осталим словенским и суседним језицима. На основу етимолошке анализе, хронологије потврда и ареалне дистрибуције лексема, разматрају се две основне могућности тумачења њиховог порекла – да ли се ради о две сродне речи које потичу од исте турске основе, с тим што је једна проширена деминутивним, а друга аугментативним суфиксом словенског порекла, или су у питању две независне позајмљенице, чији су етимони две несродне турске лексеми.

Кључне речи: српски језик, етимологија, турцизми, словенски језици, турски језици.

Именице *јарак* и *јаруга* добро су посведочене, и као апелативи и као (микро)топоними, на целом српско-хрватском терену и темељно су описане у тезаурским речницима (RJAZU 4: 478, 465 s.vv; РСАНУ 8: 570, 588–589 s.vv.).

За реч *јарак* оба речника доносе више значења, али сва полазе од основне семантике ‘дуг, дубоко и широко ископан канал, ров којим вода отиче или тече или у коме стоји’. Реч је раширена и као (микро)топоним, с тим да јој се ареал у највећем броју потврда протеже по јужном ободу

* snezzanaa@gmail.com

** Овај рад је финансирао Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Паноније, од хрватског Загорја, преко Славоније до Војводине и северо-западне Србије.

Реч *јаруга* семантички је мање разуђена и основно значење јој се своди на ‘уско, дубоко и дугачко удубљење, усек у земљи, обично настао као вододерина, механичким радом текуће воде’. И она има своје топономастичке потврде, доминантно концентрисане на територију централне и западне Србије и на Славонију. Главна семантичка разлика између ове две речи лежи у томе што *јарак* представља канал настао као резултат људског деловања, док се *јаругом* претежно именују удубљења створена дејством природне силе, најчешће водене. Очигледно је, дакле, да се ради о две лексеме блиског облика и значења, а у наставку рада ће се показати да је управо та сличност чвориште тешкоћа у тумачењу њиховог порекла.

Досадашња тумачења порекла речи *јарак* и *јаруга*

Лексеме *јарак* и *јаруга* не само да су добро посведочене у лексикографским изворима, већ је њихово порекло коментарисано и тумачено у готово свим релевантним описним (RJAZU, РСАНУ) и етимолошким речницима (SKOK, ŠKALIĆ, KNEŽEVIĆ, HADROVICS, ERHJ), а њима се бави и једна научна студија (АДАМОВИЋ 1969). Најпре ћемо дати преглед најрелевантнијих етимологија како бисмо представили различита тумачења, затим ћемо изложити зашто је до њих дошло и предложити највероватнија објашњења порекла заснована на расположивим лингвистичким подацима.

RJAZU у 4. тому, из 1894. године, чији је уредник био Перо Будмани, изводи *јарак* од тур. *jaruk* (*yarık*)¹, док за *јаругу* оставља отвореном могућност да се ради о речи истог порекла као *јарак*, али и да је, због постојања паралела у руском и пољском језику, она била позајмљена из неког од турских језика још у доба прасловенске заједнице (RJAZU 4: 478, 465 s.vv.).

РСАНУ за *јарак* бележи као етимон тур. *ark*, док под *јаруга* не упућује на *јарак* нити је повезује са њом, из чега се може закључити да ту реч третира као лексему домаћег порекла² (РСАНУ 8: 570, 588–589 s.vv.).³

¹ Значења турских речи наводе се онда када постоје и у цитираним изворима.

² Контролор етимологије турцизама у 8. тому био је Тодор Маневић, а методологија рада на РСАНУ била је таква да се порекло проверава само код оних речи које обрађивачи или уредници процене као потенцијалне позајмљенице.

³ Ваља поменути и реч *јалак* коју бележи још Вук у значењу ‘јарак, ров’, уз упућивање на *јарак*. У значењу ‘јарак, ров, шанац; корито; валов’ имају је и РСАНУ и RJAZU. Највероватније је да се ради о две етимолошки различите речи, *јалак*¹ ‘корито; валов’ од тур. *yalak* ‘id.’ и *јалак*² ‘јарак, ров, шанац’ која је настала као плод укрштања са *јарак*.

Скок 1: 757 s.v. *jařak*¹ за овај облик, са оваквим акцентом, каже да се говори на целом српско-хрватском терену, укључујући кајкавски, као и у словеначком. Сматра да се суфикс *-ак* доживљавао као деминутив у односу на реч *јаруга*. По њему, у прилог томе да су се *-ак* и *-уга* осећали као суфикси сведочи и облик *јарача*, дериват са наставком *-ача*. Посведочени су и глаголи *јарчити* и *објарчити* ‘копати јарак (око нечега)’. Буг. и рус. *яр*, као и пољ. *jar* Скок тумачи као секундарне творбе настале одбацивањем суфикса. Ове речи изводи од севернотур. *yar* ‘стрма обала, провалија’ и јужнотур. (османског) *yarık* ‘расцеп’, те чагатајског *yarıy*, што су изведенице од глагола *yarmak* ‘расцепити’. Он сматра да су се ове речи укрстиле са османским *arık* ‘канал’⁴ од којег изводи слн. и укр. *jarok* ‘канал’. Важан податак представљају најраније потврде са хрватско-кајкавског терена, *ark* (1277), због чије старине, као и због ареалне дистрибуције осталих потврда, Скок закључује да се и *јарак* и *јаруга* могу сматрати позајмљеницама из аварског.

ЅКАЛЈЋ 362 реч *јарак* изводи од тур. *ark* ‘јарак, канал’, а *јаруга* од тур. *yarık* ‘бразготина, пукотина’ < *yarmak* ‘расцепити, распорити’ (ЅКАЛЈЋ 363).

КНЕЖЕВИЋ 164, слично Скоку и Шкаљићу, *јарак* тумачи од тур. *ark*, а *јаруга* од тур. *yar* ‘стрма обала; кањон’.

ЕРНЈ 1: 396 реч *јарак* тумачи, попут Скока (Skok l.c.), као позајмљеницу из неког од турских језика и пореди са севтур. *yar* и осм. тур. *yarık*, уз допуштање укрштања са осм. тур. *arık*⁵, киргиским *arık* притом не помињући кајкавско-хрватски облик *арк*. Реч *јаруга* пореди са руским, украјинским, пољским и словеначким обликом и тумачи као позајмљеницу из неког од турских језика (ЕРНЈ 1: 397).

Осим Скока, који напомиње да због потврда које датирају из времена пре доласка Турака Османлија на Балкан, као и због ареалне распрострањености, реч *јарак* не може бити позајмљена из османског турског језика и претпоставља аварски као изворни језик, остали приручници не идентификују из ког језика турске језичке групе потиче наведени етимон. Ипак, методологија обраде турцизама већине ових речника претпоставља да се, уколико то није другачије наглашено, ради о позајмљеници из османског раздобља.

О проблему непрепознавања предосманских позајмљеница у српском језику први је темељније код нас писао Адамовић 1969, где је пажњу посветио и овим двома речима. У том раду он реч *јарак* изводи од тур. *yar*, тумачећи је као изведеницу домаћим суфиксом *-ак*, премда

⁴ Иако у Скок 1: 757 s.v. *jařak*¹ стоји *arık*, фонетски лик у османском, на који Скок реферише, посведочен је као *arık*.

⁵ По свему судећи, ради се о облику преузетом из Скоковог речника, в. напомену 4.

оставља отвореним питање да ли је до деривације дошло на српско-хрватском или на ширем словенском терену. И он попут Скока (кога није имао) тврди да *јарак* не може бити позајмљеница из османског најпре због старине потврда,⁶ али и због чињенице да оне најраније потичу из области северно од Саве и Дунава. Такође сматра неоснованим извођење ових речи и у другим словенским језицима од тур. *yarık* ‘пукотина, напрслина’, пошто се не би очекивало да тур. *ı* у руском да *о*. Он изричито одбацује могућност да мађ. *árok* ‘канал’ има етимолошке везе са овом групом речи⁷ (АДАМОВИЋ 1969: 293–294).

Адамовић реч *јаруга* такође изводи од тур. *yar*, проширеног словенским суфиксом *-уга* чије се аугментативно значење осећа и данас у руском, пољском и украјинском. Као и у случају речи *јарак*, сматра да се не може са сигурношћу рећи да ли је деривација настала у сваком словенском језику понаособ или је већ изведени облик позајмљиван из једног словенског језика у други (АДАМОВИЋ 1969: 294–295).

У речнику који обрађује позајмљенице из мађарског језика именица *јарак* и глаголска изведеница *јарчиџи* тумаче се непосредно од мађ. *árok* ‘канал’⁸ (НАДРОВИЧ 281–282). Поред овог облика Хадровић бележи и мађ. *áruk* и *árk*. Полазиште за ово објашњење представља посведоченост хрватско-кајкавског *арк* ‘канал’ из 1277. године, што дозвољава да се почетно *j-* у каснијим потврдама протумачи као протетско. Хадровић сматра да се на основу расположивих јужнословенских потврда не може децидно одредити да ли је ова реч у српско-хрватски и словеначки ушла непосредно из мађарског или преко кајкавског. Реч *јаруга* није разматрана у овом речнику, будући да за њу није претпостављен одговарајући мађарски предложак.

Досадашња тумачења порекла с.-х. *јарак* могу се свести на следеће:

– од тур. *ark*, *arik* (ŠKALJIĆ 362; КНЕЖЕВИЋ 164)

– од тур. *yarık* (RJA)

– од тур. *yar* уз додавање словенског суфикса **-ъкъ* (АДАМОВИЋ 1969)

– укрштањем двеју различитих турских основа (*yar*, *yarık* и *arik*) на словенском терену, услед сазвучности и семантичке блискости (СКОК 1: 757 s.v. *járak*¹)

⁶ Додуше, у његовом раду стоји да је најранија потврда из XVI века, без реферирасања на конкретан извор. Према нашем увиду, најстарија потврда са јужнословенског терена је хрватско-кајкавска из 1277. године (посведочена у *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* 6, Zagreb, JAZU, према Skok 1: 757), за којом следи старосрпска топономастичка потврда из 1450. године (Исаиловић 1989: 296–297).

⁷ Етимолошки приручници мађарског језика супротног су мишљења, уп. EWU 49–50.

⁸ Мађарска реч је у значењу ‘јарак, ров’ посведочена од XI века (НАДРОВИЧ 282).

– од мађ. *árok*, крајњег турског порекла (HADROVICS 281–282)

Осим Скока, Адамовића и Хадровича, који јасно наглашавају да због раних потврда са кајкавског терена, као и због ареалне дистрибуције иницијално концентрисане на јужне ободу Панонске низије, извор позајмљивања није могао бити османски турски језик, остали извори не дају ближе одређење турског језика, чиме заправо имплицирају да се оно односи на османски турски.

Досадашња тумачења порекла с.-х. *jaruga* могу се свести на следеће:

– од тур. *yarık* (СКОК 1: 757 s.v. *jârak*¹; ŠKALJIĆ 363)

– од тур. *yar* + слов. суфикс **-uga* (АДАМОВИЋ 1969; КНЕЖЕВИЋ 164)⁹.

Остали наведени приручници не доносе експлицитно тумачење порекла ове речи. Слично као и у случају лексеме *јарак*, Скок и Адамовић скрећу пажњу на предосманско порекло ове речи.

Досадашња тумачења сродних речи у другим словенским језицима

У покушају да размрсимо клупко различитих етимолошких објашњења ових двеју речи потребно је да их сагледамо и у широј, словенској перспективи. Стога следи преглед тумачења датих у етимолошким речницима осталих словенских језика. Важно је нагласити да адекватне паралеле српско-хрватском *јарак* и *јаруга* од јужнословенских језика има још само словеначки, док у македонском и бугарском оне нису посведочене.¹⁰

У тезаурусном **словеначком** етимолошком речнику именица *jârek*, *-rka* (старији облици *jârok* и *jârek*), глаголи *jarčiti*, *objarkati*, као и низ микропонима, пореде се са с.-х. *jârak*, укр. *ярык*, *ерик*, слч. *jarok*, пољ. дијал. *jarek* ‘поточић’. У исту одредницу смештено је и слн. *jaruga*, за које се наводе следеће словенске паралеле: с.-х. *jaruga*, струс. *яру́га*, укр. *яру́ха* и пољ. *jaruga*. Ове речи повезују се са рус., буг., укр. *яр*, пољ. *jar*, чеш. *jár*. У етимолошком објашњењу помиње се псл. **jarъкъ*, као и веза са осм. тур. *yarık* и *ark*, *arık*¹¹ (BEZLAJ 1: 220).

У једнотомном етимолошком речнику тумачење је другачије и слн. *jārek*, заједно са с.-х. *jârak*, *jârak*, слч. *jarok* и укр. *я́рык*, протумачено

⁹ RJAŽU 4: 465 наводи могућност везе речи *јарак* са тур. глаголом *yarmak* из кога су изведене именице *yar* и *yarık*, али њих не наводи.

¹⁰ Бугарски има само облик *яр* ‘стрма обала’, за које се тумачење даје у етимолошким речницима других словенских језика, будући да вишетоми бугарски етимолошки речник (БЕР) још није обрадио речи на почетно *я*.

¹¹ Исправан османски облик је *arık*, из кога се изводи мађ. *árok*. Довођење у везу мађарског облика (посведоченог у XI веку) и османског турског, присутног на Балкану тек од XIV века, методолошки није оправдано.

је као позајмљеница од неизвесног турског предлошка, који се пореди са киргиским *arik* ‘канал за наводњавање’, заједничког крајњег порекла са мађарском, новоперсијском и осетском речју (SNOJ 263).

Етимолошки речник **руског** језика у четири одреднице обрађује речи сродне анализираним српским лексемама. Прва је *арѝк* ‘канал за наводњавање’, протумачена као позајмљеница из неког од турских језика – ујгурског, казашког, татарског, кримско-татарског или башкирског *arik* ‘канал за наводњавање’, који су у вези са тур. *ark*, *arg* ‘бразда, ров, јарак’, чагатајским *arik*, *ary* ‘линија, пукотина’ (ФАСМЕР 1: 92).¹²

У другој одредници се рус. *ѝрик* ‘пресахло речно корито са мало стајаће воде, теснац између реке и језера’ тумачи као позајмљеница из турских језика и пореди са чагатајским *jaruy* ‘пукотина’ и тур. *yarik* и упућује на одреднице *арѝк* и *јарѝга* (ФАСМЕР 2: 24).

Речи *јр* ‘обронак, стрма обала, јаруга’ и *јарѝга* ‘стрма обала, јаруга’ заузимају две засебне одреднице, али се њихови етимони свде на изведенице од једне исте турске глаголске основе *yar-* (ФАСМЕР 4: 559 s.v. *јр*; ФАСМЕР 4: 561–562 s.v. *јарѝга*), при чему је јасно наглашено да их треба разликовати од позајмљенице *арѝк*, која има другачију етимологију.

И етимолошки речник **украјинског** језика доноси четири одреднице повезане са скупином речи разматраном у овом раду. У првој је насловна реч укр. *арѝк*, која има следеће словенске паралеле: рус. и блр. *арѝк*, пол. и чеш. *арѝк*. Протумачена је као непосредна позајмљеница из руског, а крајњег турског порекла, без навођења конкретног турског етимона (ЕСУМ 1: 83).

Другој је насловна реч *арѝ* ‘наводњена земља која је пресушила’ и тумачи се као позајмљеница из кримско-татарског заст. *arch* ‘река, речица’, азерб. *арѝ* ‘канал, јарак’, тур. *ark*, кирг. казах. тат. *арѝк*. Овакво тумачење порекла претпоставља да су укр. *арѝ* и укр. *арѝк* речи истог крајњег порекла, позајмљене у украјински различитим посредством (ЕСУМ 1: 88–89).

Носилац следеће одреднице је укр. *ѝрик* ‘речица’, које једину паралелу има у рус. *ѝрик* ‘пресахло речно корито са мало стајаће воде, теснац између реке и језера’. И она се тумачи као позајмљеница из турских језика, без јасног етимона, али се пореди са тур. *yarik*, татарским *јарѝк*, а упућује се и на тур. *арѝк* (*arik*), али и на везу са породицом

¹² Аникин 1: 311–312 као могуће изворе за позајмљивање рус. *арѝк* наводи казашки, киргиски или узбечки језик, а укр. *арѝк* и блр. *арѝк* тумачи као непосредне позајмљенице из руског. Супрун 1969: 96–97 сматра да је рус. *арѝк* (посведочено у руским речницима од 1874. године) непосредна позајмљеница из узбечког, будући да се ради о термину из области пољопривреде, а Узбечи су народ који се претежно бавио овом делатношћу, за разлику од, на пример, Казака и Киргиза, чија је доминантна делатност сточарство.

укр. *яр* (ЕСУМ 2: 181). Међутим, ови руски и украјински облици имају фонетске еквиваленте у потврдама *ærik*, *erik* ‘канал за наводњавање, јарак’, забележеним у источнотурским говорима са подручја Туркестана¹³ и савременом монг. *erik* ‘id.’ (WOT 1: 76).¹⁴

Последња одредница насловљена је лексемом *яр* ‘удолина са стрмим обронцима’, а наводе се и њене бројне изведенице, од којих су за нас од значаја деминутив *ярók* ‘речна долина стрмих обала’ и аугментатив *ярúга* ‘велики *яр*’. Словенске паралеле су следеће: рус., блр., буг. *яр* ‘обронак, стрма обала, јаруга’, пољ., чеш. *jar* ‘ров’, струс. *яруга*, затим са слч. *jarok*, слн. *jârek*, *-rka*, с.-х. *jaruga*. Реч се дефинише као позајмљеница из неког од турских језика и упућује се на старотурску именицу *yar* и глаголску основу *yar-*, као и на тур. *yarık*, *jaruk*, *jarug* (ЕСУМ 6: 548 s.v. *яр*²).

Белоруски етимолошки речник за сада има само одредницу *ары́к* ‘канал за наводњавање’, будући да још нису обрађене речи на почетно *я*, и она се изводи, као и у украјинском етимолошком речнику, непосредно из руског, али крајњег турског порекла (ЭСБМ 1:156–157).

Пољске речи *jar* ‘уска, дубока и стрма речна удолина’ и *jarek* dem. тумаче се као непосредне позајмљенице од укр. *яр*, крајњег турског порекла (SŁAWSKI 501–502 s.v. *jar*¹; STASNOWSKI 2014: 249). Стаховски даје и историјске потврде ових речи: *jar* из 1624. године, топоним *Jar* из 1863, а деминутив *jarek* из 1886 (STASNOWSKI 2014 l.c.). Од овде анализираних речи, у пољском је најраније посведочен облик *yaruha* (1585). Он се такође изводи непосредно од украјинског *яруха*. С друге стране, пољ. *jaruga* (1595), забележено само деценију касније, у литератури се изводи од тур. (османског) *yarug*, *yaruk* (XIV век), тј. савременог *yarık*, што је дериват од тур. *yar-* ‘тећи’, које је у основи и пољ. *jar* и *jarek* (STASNOWSKI 2014: 251–252).

Ради бољег сагледавања анализираних речи састављен је табеларни приказ основних облика у појединачним словенским језицима са потенцијалном словенском реконструкцијом.

	* <i>арькъ</i>	* <i>jarькъ</i>	* <i>jarь</i>	* <i>jaruga</i>	* <i>erikь</i>
српски	/	<i>јарак</i>	/	<i>јаруга</i>	/
кајковско-хрватски	<i>ark</i>	<i>jarek</i>	/	/	/

¹³ Ова област обухвата предео данашњег Узбекистана, Таџикистана, јужног Казахстана и јужног Киргистана, између река Аму Дарја и Сир Дарја.

¹⁴ За фонетске варијанте ове речи у различитим турским језицима в. ЭСТЯ 1: 187–189 s.v. *а:рық*.

словеначки	/	<i>jârek</i>	/	<i>jarúga</i>	/
бугарски	/	/	<i>јр</i>	/	/
словачки	/	<i>jarok</i>	/	/	/
чешки	<i>aryk</i> ¹⁵	<i>járek</i>	<i>јар</i>	/	/
пољски	<i>aryk</i>	<i>jarek</i>	<i>јар</i>	<i>jaruga</i>	/
руски	<i>ары́к</i>	яро́к	яр	яру́га	э́рик
украјински	<i>арі́к, арк</i>	<i>яро́к, яры́к</i>	<i>јр</i>	<i>яру́га, яруха</i>	<i>єрик</i>
белоруски	<i>ары́к</i>	/	<i>јр</i>	/	/

Од речи груписаних у пет колона, једино за оне смештене у другу групу (**jarъкъ*) није сигурно да све ту и припадају. Неке од њих протумачене су као деминутивно образовање од **jarъ*, а неке као облик **arъкъ* са протетским *j*. Лексеме из прве четири колоне посведочене су у све три словенске скупине, док пета колона има потврде само у источнословенским језицима. Руски и украјински језик имају свих пет облика, пољски четири, чешки три, српски, кајкавско-хрватски, словеначки и белоруски по два, а бугарски само један.

Сродне речи у несловенским језицима

Поред словенских језика, реч сродна нашем *јарак* посведочена је у мађарском *árok* ‘канал’ од XI века, као и у бројним другим језицима с подручја Кавказа и средње Азије – монголском (*aruğ* ‘канал за наводњавање’), осетском (*ærx*, *aræk*, *aryq* ‘јаруга, пресахло корито потока’), грузијском (*arqi* ‘канал за воду’), јерменском (*arq* ‘id.’), новоперсијском (*arīq* ‘id.’), курдском (*erq* [*árq*]) и др. (DOERFER 1965: 52–53; WOT 1: 76–77¹⁶).

Етимолошка дискусија и закључак

јарак

На основу расположивог лексичког материјала, највероватније је да реч *јарак* у крајњој линији води порекло од општатурског *ārik* ‘канал за наводњавање’ (ЭСТЯ 1: 187–189 s.v. *а:рык*). У етимолошкој вези са њом

¹⁵ Ова чешка реч забележена је на неколико дигитализованих листића *Карпотеке новочешког лексичког архива* (KNLA), а потврде датирају из педесетих година XX века.

¹⁶ Овај приручник, у складу са својом методологијом, реконструира западни старотурски облик **aruk* и источни старотурски облик **arik* ‘канал за наводњавање’ (WOT 1: 76–77).

стоје вероватно рус. (дијал.) *арык*, укр. *арік*, блр. *арык*, као и пољ. и чеш. *арук*. Даље ту можда припадају и слн. *jârek*, *-rka*, слч. *jarok* ‘ров поред пута; мањи поток, бразда’, пољ. дијал. *jarek* ‘поточић’, чеш. *járek* ‘јарак, поточић’, рус. дијал., укр. *яро́к* ‘мала јаруга, поток’. Због постојања хрватско-кајкавских облика, словеначка потврда највероватније јесте у вези са нашом речју, а због близине панонског басена исто се може претпоставити и за словачки.

За тумачење речи *јарак* важна је хронолошка перспектива – најраније потврде су мађ. *árok* (од XI века), затим на хрватско-кајкавском терену *ark* од 1277. године (*fossatum ark vulgariter dictum*).¹⁷ Следи затим потврда стрп. топонима *Jarach* (ваљевска Посавина) у дубровачком писму из 1450. године (Исаиловић 1989: 296–297) и *јарак* (писано: *ѣрак*) у хрватској преради Српске Александриде из XVI века, на месту где у изворном српскословенском преводу стоји *ѣрѣровъ*. Што се тиче ареалне дистрибуције, треба нагласити да је топоним *Јарак* концентрисан на јужном ободу Паноније, од хрватског Загорја до Војводине и српскословенском Србије. Ако се има у виду присуство речи у словеначком и словачком, постаје јасно да је у овом делу Европе центар њеног ширења била Панонија. Овакво стање говори у прилог извођењу нашег *јарак* од општетурског *ārik* са протетским *j-*,¹⁸ при чему је финално *-ак* реинтерпретирано као домаћи наставак, од псл. **-ѣкъ*.¹⁹ Иако се облици са *j-* могу тумачити и као деминутиви од словенског **jarъ*, и то посебно у језицима који имају посведочен и тај основни облик (уп. рус., блр., укр. *яр* ‘обронак, стрма обала, јаруга’, пољ., чеш. *jar* ‘ров’), широка распрострањеност позајмљеница од тур. *ārik* у различитим европским и азијским језицима говори против овог објашњења. Ипак, различити облици, као и семантичка блискост, остављају отвореном могућност да су се рефлексии тур. *ārik* у словенским језицима укрестили са другим старим турцизмом **jarъ* (који је етимон речи *јаруга*) и његовим деминутивом **jar-ѣкъ*.

Не може се са довољном извесношћу идентификовати који је од турских језика био непосредни извор позајмљивања. У обзир долази

¹⁷ Овај запис је без протетског *j-* и *-e-* у другом слогу, за разлику од доцнијег кајк. *jarek*, посведоченог у речнику Ивана Белостенца *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatium aerarium* писаном у XVII, а објављеном у XVIII веку.

¹⁸ Протетско *j-* јавља се и код домаћих речи које у псл. основи имају почетно **a-*; *јаблан*, *јабука*, *јаје* и др.

¹⁹ Аргумент да завршетак *-ак* у *јарак* говори пре у прилог томе да се ради о домаћој творби, пошто би се очекивало да тур. *i* из *arik* буде преузето као *u*, иако не без основа, није пресудан, јер су посведочени бројни случајеви када је овај глас адаптиран и као *a* (нпр. *чакар* < тур. *çakır*). Детаљније о адаптацији овог турског вокала в. у Петровић 2012: 328–330; 345. Такође, имајући у виду рани датум позајмице, као и то да је у кајкавском *-ек*, у питању је супституција тур. *-ik* западнојужнословенским *-ѣк* (*ѣ = ə*) < **-ѣкъ*; *-ак* у српском неће бити старије од XIV века.

аварски, али је могуће и да су Мађари реч преузели из неког другог турског идиома још у својој поволшкој постојбини. Подунавско-бугарски се вероватно може искључити јер у словенском бугарском језику реч није посведочена. Остаје отворена могућност и да су српско-хрватски, словеначки и словачки облици из мађарског, али и да је мађарски из панонскословенског. За словенско посредство би код мађ. *arok* говорило *-o-*, против њега одсуство *j-*, а за мађарско посредство код *јарак* нагласак који бележи Вук, *ја̋рак*, а који одговара словеначком, док се данашњи *јарак* објашњава аналогично према изведеницама на **-ъкъ* типа *да̋рак* од *да̋ти*. Није немогуће ни то да су Словени и Угри турску реч позајмили независно једни од других.

Прва писана потврда континуанти општетурског *ārik* забележена је у *Дивану (зборнику) језика Турака (Dīwān Lughāt al-Turk)* Махмуда Кашгарлија сачињеног између 1072. и 1074. године. Иако посведочена у већини турских језика и дијалеката ова општетурска именица нема поуздано утврђену етимологију, односно њено извођење од глаголског корена **ār-* ‘тећи’, чије је постојање неизвесно, није уверљиво. Поред ареала и хронологије, и чињеница да иригациони канали нису били реалија блиска номадским сточарима, какви су испрва били носиоци алтајских језика, чини вероватнијом претпоставку да је у турским језицима посредни културни термин позајмљен из за сада непознатог извора (ЭСТЯ 1: 187–189 s.v. *a:рық*).

јаруга

Реч *јаруга* је од јужнословенских језика такође посведочена у српско-хрватском и словеначком, а најстарија потврда на словенском плану је, за разлику од *јарка*, са источнословенског терена – струс. *јаруга* из спева *Слово о полку Игореве* (XII век). Поред ње, реч има паралеле и у пољ. заст. и дијал. *jaruga*, као и у рус. дијал., укр. *яру́га*. С обзиром на рану историјску потврду, као изворни облик може се претпоставити псл. **jaruga*, што би било познопрасловенско образовање суфиксом **-uga* (типа **kal'uga*) од псл. **jarъ*, уп. буг. *јр*, пољ., чеш. *jar*, рус., блр., укр. *јр* све ‘ров’. Псл. **jarъ* би била рана позајмљеница из неког турског језика, од општетур. *yar* ‘литоца, стрма обала, блатњав ров’ (ЭСТЯ 4: 17–18 s.v. *йар I*). Мање је вероватно да се ради о позајмљеници од тур. (османског) *yarug*, *yaruk* (XIV век).²⁰ Турска реч *yar* посведочена је од XI века и није у етимолошкој вези са претпостављеним тур. предлошком речи *јарак*, али је могуће да су се због сазвучности и семантичке блискости оба рана турцизма укрестила, уп. покр. значење *јаруга* ‘јарак, воденични јаз’. Из

²⁰ Ова турска реч је дериват од глагола *yarmak* ‘тећи’, од исте општетурске основе као *yar* ‘литоца, стрма обала, блатњав ров’.

неког од словенских језика преузето је рум. *ierúgă*, *erugă* и алб. дијал. *jerug* (Задар).

На основу разматрања порекла речи *јарак* и *јаруга* може се закључити следеће:

- Извесно је да су у оба случаја у питању позајмљенице, а не речи словенског порекла.
- Иако се не може сасвим поуздано утврдити да ли су њихови етимони две несродне речи блиског значења и сличног фонетског лика, или пак једна реч која је приликом адаптације и виšekратног позајмљивања доживела различите фонетске и творбене промене, највероватније је да је крајњи етимон у случају речи *јарак* општетурско *ārik*, а у случају речи *јаруга* тур. *yar* (> псл. **jarъ* > псл. **jaruga*). У исто време, не може се одбацити ни могућност укрштања двеју различитих позајмљеница које су због семантичке и формалне сличности утицале једна на другу.
- Премда су мишљења сагласна око тога да је извор позајмљивања у словенске језике био неки језик из турске породице, услед недостатка писаних потврда за сада није могуће поуздано одредити о ком се турском језику ради у сваком појединачном случају позајмљивања. Рана посведоченост ових речи у словенским језицима (*јарак* XIII век; *јаруга* XII век) искључује могућност преузимања из османског турског.
- Треба скренути пажњу и на стабилност значења у готово свим језицима у којима су ове две речи регистроване као позајмљенице, уз малобројне и очекиване семантичке помаке. За лексичку породицу речи *јарак* карактеристично је да превасходно означава канал настао као резултат људског рада, док је *јаруга* углавном специјализована за усеке и удубљења настала дејством природних водотокова. Ова јасна дистинкција поткрепљује уверење да се ради о два различита општетурска етимона.
- Имајући у виду широк ареал посведочености ових позајмљеница, нарочито оних које се доводе у везу са нашим *јарак*, како у словенским тако и у несловенским језицима, оправдано је претпоставити да у великом броју случајева до позајмљивања није долазило директно из неког од турских језика, већ путем посредника, што би у случају словенских језика могао бити мађарски или неки од суседних словенских језика.

Цитирана литература

- АБАЕВ, В. И. *Историко-этимологический словарь осетинского языка*, 1–4. Москва–Ленинград: Академия наук СССР, 1958–1989.
- [АБАЕВ, V. I. *Istoriko-ètimologičeskij slovar' osetinskogo àzyka*, 1–4. Moskva–Leningrad: Akademiâ nauk SSSR, 1958–1989]
- АДАМОВИЋ, Милан. „Турске позајмице неосманског порекла“. *Наш језик* 17/5 (1969): стр. 284–298.
- [АДАМОВИЋ, Milan. „Turske pozajmice neosmanskog porekla“. *Naš jezik* 17/5 (1969): str. 284–298]
- АНИКИН, А. Е. *Русский этимологический словарь*, 1–. Москва: Российская академия наук, Институт русского языка им. В. В. Виноградова, Институт филологии сибирского отделения РАН, 2007–.
- [АНИКИН, А. Е. *Russkij ètimologičeskij slovar'*, 1–. Moskva: Rossijskaâ akademiâ nauk, Institut russkogo àzyka im. V. V. Vinogradova, Institut filologiji sibirskogo otdeleniâ RAN, 2007–]
- БЕР: Георгиев, В. И., и др. (от. ред.). *Български етимологичен речник*. София: Българска академия на науките, Институт за български език, 1971–.
- [BER: Georgiev, V. I., i dr. (ot. red.). *B"lgarski etimologičen rečnik*. Sofiâ: B"lgarska akademiâ na naukite, Institut za b"lgarski ezik, 1971–]
- ЕСУМ: *Етимологічний словник української мови*, 1–. Київ : Наукова думка, 1982–.
- [ESUM: *Ètimologičnij slovník ukraïnskoï movi*, 1–. Kiïv : Naukova dumka, 1982–]
- ИСАИЛОВИЋ, Марија. *Ваљево и околне обласџи у средњем веку – ѓрилози за историју*. Ваљево: Народни музеј, 1989.
- [ISAILOVIĆ, Marija. *Valjevo i okolne oblasti u srednjem veku – prilozii za istoriju*. Valjevo: Narodni muzej, 1989]
- ПЕТРОВИЋ, Снежана. „Трагови раних словенско-турских језичких контаката (на материјалу старословенских споменика“. У: Јованка Радић и Виктор Савић (ур.). *Наслеђе и стварање. Свети Ѓурило. Свети Сава*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2019: стр. 231–252.
- [PETROVIĆ, Snežana. „Tragovi ranih slovensko-turskih jezičkih kontakata (na materijalu staroslovenskih spomenika“. U: Jovanka Radić i Viktor Savić (ur.). *Nasleđe i stvaranje. Sveti Ćirilo. Sveti Sava*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2019: str. 231–252]
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–. Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- [RSANU: *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, 1–. Beograd: SANU, Institut za srpski jezik SANU, 1959–]
- СУПРУН, А. Е. „Системност лексики и етимологија“. *Етимологија 1967* (1969): стр. 88–97.
- [SUPRUN, A. E. „Sistemnost leksiki i ètimologiâ“. *Ètimologiâ 1967* (1969): str. 88–97]
- ФАСМЕР, М. *Этимологический словарь русского языка*, 1–4, Москва: Прогресс, 1964–1973.
- [FASMER, M. *Ètimologičeskij slovar' russkogo àzyka*, 1–4, Moskva: Progress, 1964–1973]
- ЭСБМ – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, 1–. Мінск : Навука і тэхніка, 1978–.
- [ESBM – *Ètymalagičny slovník belaruskaj movy*, 1–. Minsk : Navuka i tèhnika, 1978–]
- ЭССЯ: Трубачев, О. Н., А. Ф. Журавлев (ред.). *Этимологический словарь славянских языков*, 1–. Москва: Академия наук СССР / Российская академия наук, Институт русского языка, 1974–.

- [ÈSSÂ: Trubačev, O. N., A. F. Žuravlev (red.). *Ètimologičeskij slovar' slavânskikh âzykov*, 1–. Moskva: Akademiâ nauk SSSR / Rossijskaâ akademiâ nauk, Institut ruskogo âzyka, 1974–]
- ÈСТЯ: Севортян, Э. В., и др. *Èтимологический словарь тюркских языков*. Москва: Академия наук СССР / Российская академия наук, Институт языкознания, 1974–.
- [ÈSTÂ: Sevortân, È. V., i dr. *Ètimologičeskij slovar' tûrkskih âzykov*. Moskva: Akademiâ nauk SSSR / Rossijskaâ akademiâ nauk, Institut âzykoznanîâ, 1974–]
- *
- BEZLAJ, France. *Ètimološki slovar slovenskega jezika*, 1–5. Ljubljana: Mladinska knjîga, Založba ZRC SAZU, 1977–2007.
- DOERFER, Gerhard. *Tûrkische und mongolische Elemente im Neupersischen. Unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit. Band II: Tûrkische Elemente im Neupersischen*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1965.
- ERHJ: *Ètimološki rječnik hrvatskoga jezika*, I–II. Ur. R. Matasović et al., Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2016–2021.
- EWU: *Ètymologisches Wörterbuch des Ungarischen*, I–II. Hrg. L. Benkő, Budapest: Akadémiai kiadó, 1993–1994.
- HADROVICS, László. *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1985.
- KNEŽEVIĆ, Anton. *Die Turzismen in der Sprache der Kroaten und Serben*. Meisenheim am Glan: Verlag Anton Hain, 1962.
- KNLA: *Kartotêka novočeského lexikálního archivu*. <https://psjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledej&heslo=aryk&where=hesla&zobraz_ps=ps&zobraz_cards=cards&pocet_karet=3&numcchange=no¬_initial=1> 27.04.2022.
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–XXIII. Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- SKOK, Petar. *Ètimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1–4. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- SŁAWSKI, Franciszek. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Nakładem towarzystwa miłośników języka polskiego, 1952–.
- SNOJ, Marko. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Institut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2016.
- STACHOWSKI, Stanisław. *Słownik historyczno-etymologiczny turcyzmów w języku polskim*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2014.
- ŠKALJIĆ, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost, 1965.
- TIETZE, Andreas. *Tarihî ve Ètimolojik Tûrkiye Tûrkçesi Lugati*, 1–. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016–.
- WOT: Rona-Tas, A., A. Berta. *West Old Turkic*, I–II. *Turkic Loanwords in Hungarian*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2011.

Снежана М. Петровић
Институт српског језика Српској академији наука и уметности

ДВА РАННИХ ТЈУРКСКИХ ЗАИМСТВОВАЊА
У СЛАВЈАНСКИХ ЈЕЗИЦИМА – *JARAK* И *JARUGA*

Резюме

У овом раду се представља преглед различитих етимологија српских речи *jarak* и *jaruga* у етимолошким речницима и научним радовима. Затим српски материјал се пореди са одговарајућим речима и њиховим тумачењима у другим славјанским и околним језицима. На основу етимолошког анализе, хронологије потврде и ареалног распрострањења лексема разматра се питање, да ли *jarak* и *jaruga* два родствена речима, који потичу од једне тјуркске основе, један од којих је настао од умањитељно-ласкателног, а други – од аугментативног суфикса славјанског порекла (-ак и -уга одговарајуће), или да су то два независна зајимства, етимони којих су два неродствена тјуркска лексема.

Кључне речи: српски језик, етимологија, тјуркска зајимства, славјански језици, тјуркски језици.

Snežana M. Petrović
Institute for the Serbian Language of SASA

TWO EARLY TURKIC LOANWORDS
IN THE SLAVIC LANGUAGES – *JARAK* AND *JARUGA*

Summary

This paper offers an overview of various etymologies of the Serbian words *jarak* and *jaruga* in etymological dictionaries and scientific articles. The Serbian material is then compared with the corresponding words and their interpretations in other Slavic and neighbouring languages. Based on the etymological analysis, the chronology of attestations, and the areal distribution of lexemes, it is considered whether *jarak* and *jaruga* are two related words originating from the same Turkic base – one being derived by a diminutive and the other by an augmentative suffix of Slavic origin (-ak and -uga, respectively), or whether they are two independent loanwords, whose etymons are two unrelated Turkish lexemes.

Keywords: Serbian language, etymology, Turkic loanwords, Slavic languages, Turkic languages.